

Cezary Ruchała

Szkoła Doktorska Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
<https://orcid.org/0009-0002-4737-6008>

ZARYS HISTORII ŚWINIARSKA W OKRESIE PRZEDROZBIOROWYM

STRESZCZENIE

Pierwsze informacje dotyczące Świniarska pochodzą z XIII wieku. W okresie tym zaczął kształtować się wyraźny podział miejscowości. Świniarsko Duże przeszło na własność biskupstwa krakowskiego. W okresie nowożytnym rola miejscowości znacznie wzrosła. Wieś stała się bowiem centrum klucza świniarskiego, a więc majątku skupiającego posiadłości biskupie, które znajdowały się na ziemi sądeckiej. Druga część wsi nosiła nazwę Świniarsko Małe (a w późniejszym czasie Mała Wieś). Początkowo miejscowość ta stanowiła własność zakonu klarysek w Starym Sączu. Następnie weszła w skład uposażenia klasztoru franciszkanów w Krakowie. Po I rozbiórze Polski (1772) Świniarsko zostało skonfiskowane przez administrację austriacką i przekazane pod zarząd Funduszu Religijnego.

SŁOWA KLUCZOWE: HISTORIA LOKALNA, HISTORIA NOWOŻYTNA, KLUCZ ŚWINIARSKI, SĄDECCYZNA, ŚWINIARSKO

AN OUTLINE OF THE HISTORY OF ŚWINIARSKO IN THE PRE-PARTITION PERIOD

SUMMARY

The first information on Świniarsko dates back to of the 13th century. During this period, a clear division of the town began to take shape. Świniarsko Duże became the property of the Krakow Bishopric. In the modern period, the role of the village increased significantly. This is because it became the center of the Świniarsko key, that is, the estate that concentrated the bishop's estates, which were located in the Sącz region. The other part of the village was called Świniarsko Małe (and later Mała Wieś). Initially, the town was the property of the Poor Clares Order in Stary Sącz. It then became part of the property of the Franciscan monastery in Krakow. After the First Partition of Poland (1772), Świniarsko was confiscated by the Austrian administration and transferred to the Religious Fund.

KEY WORDS: LOCAL HISTORY, MODERN HISTORY, SĄCZ REGION, ŚWINIARSKO, ŚWINIARSKO KEY

WSTĘP

Świniarsko to miejscowość znajdująca się obecnie w województwie małopolskim, powiecie nowosądeckim, gminie Chełmiec. Jest ona ulokowana na lewym brzegu Dunajca, sąsiaduje przez rzekę z Nowym Sączem. Według spisu ludności, który przeprowadzono w 2021 roku wieś zamieszkuje 3279 osób¹. Zgodnie z rządowym wykazem z 2019 roku w Polsce istnieje tylko jedno Świniarsko². Sama nazwa miejscowości może natomiast sugerować, że jest to jeden z najstarszych punktów osadniczych na całej ziemi sądeckiej o służebnej charakterystyce³.

W Świniarsku prowadzono dotychczas jedynie miejscowe archeologiczne badania powierzchniowe. Ich efektem było jednak zlokalizowanie na terenie wsi śladu osadnictwa w postaci ceramiki. Powstanie odnalezionego artefaktu datowano na epokę brązu lub wczesny okres rzymski⁴. Przypadkowo natrafiono również na fragment drewnianego wału, który mógł zostać wykonany już we wczesnym średniowieczu⁵.

¹ GUS, *Bank Danych Lokalnych – miejscowość statystyczna Świniarsko (aktualizacja 23.10.2023)*. Pozyskano z <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/teryt/tablica> (dostęp 27.06.2025).

² *Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części* (Dz.U. z 2019 r., poz. 2360).

³ Zgodnie z najpopularniejszą obecnie hipotezą nazwa wsi ma związek z istnieniem na tym terenie osady służebnej, której mieszkańcy zajmowali się hodowlą świń. Już w 1886 r. polski językoznawca oraz etnograf Jan Karłowicz zwracał uwagę, że nazwa Świniarsko wywodzi się od wykonywania przez lokalną ludność zawodu świniarza, zob.: J. Karłowicz, *Imiona własne polskich miejsc i ludzi od zatrudnień*, „Pamiętnik Fizyograficzny”, T. 6: 1886, s. 66; S. Grodziski, *Włodarstwo sądeckie dóbr biskupich krakowskich i jego księga sądowa*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, T. 5: 2000, s. 121.

⁴ K. Tunia, *Karta ewidencji stanowiska archeologicznego st. 1 w Świniarsku*. Pozyskano z https://zabytek.pl/pl/obiekty/slady-osadniczy-441139/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_A_12_EA.265082/1 (dostęp 20.12.2024).

⁵ W 2005 r. podczas prac przy kanalizacji w Świniarsku natrafiono na pozostałości drewnianych zabudowań. Odkrycia dokonano na terenie przysiółka Młynczyńska. Według opinii archeologów, którzy zapoznali się z tym znaleziskiem, mógł być to fragment wału pochodzącego z okresu wczesnego średniowiecza (ok. X w.). Niestety w późniejszym okresie żadne prace na tym terenie nie były kontynuowane, zob.: W. Chmura, *Łyżką do średniowiecza*, „Dziennik Polski” 2005, nr 274 (24 XI), dod. „Dziennik Polski Nowosądecki”, s. 3

Historia Świniarska w okresie staropolskim była przedmiotem zainteresowania historyków. Zdecydowanie najczęściej uwagi poświęcali oni istnieniu klucza świniarskiego. Badania nad księgą sądową tych dóbr rozpoczął już w dwudziestolecu międzywojennym historyk prawa Józef Rafacz⁶. Dogłębnej analizie poddał ją również inny historyk prawa, Stanisław Grodziski. Próbował on nawet doprowadzić do opublikowania księgi sądowej Świniarska. Ostatecznie planów nie udało się jednak zrealizować⁷. Gospodarką wspomnianego klucza zajmowała się natomiast Jadwiga Muszyńska, która wykorzystała w tym celu dwa zachowane inwentarze dóbr biskupich z połowy XVII wieku⁸.

Wydaje się jednak, że opracowania na temat historii Świniarska w okresie nowożytnym nie są pełne; temat ten w dalszym ciągu nie został wyczerpany i może stanowić interesujący przedmiot badań. Zainteresowani kluczem świniarskim powinni być zarówno historycy zajmujący się sposobem funkcjonowania rozległych majątków ziemskich biskupstwa krakowskiego, jak i badacze stosunków społeczno-gospodarczych staropolskiej wsi sądeckiej⁹. W dotychczasowych publikacjach znacznie mniejszym zainteresowaniem cieszyła się natomiast historia Świniarska w dobie rozbiorowej. Pojedyncze wątki z dziejów wsi poruszano jedynie przy okazji ogólnych prac zajmujących się przeszłością ziemi sądeckiej.

NAJDAWNIEJSZE DZIEJE ŚWINIARSKA

Nie jest nam znany dokument lokacyjny wsi ani jej zasadzka. Prawdopodobnie Świniarsko może być jednak pierwszą miejscowością ziemi sądeckiej, która została wspomniana w pisanych źródłach historycznych. Możliwe jest bowiem, że najstarsze wzmianki na temat jej istnienia sięgają początku XIII wieku. W 1214 roku biskup krakowski Wincenty Kadłubek nadał bożogrobcom z Miechowa (miechowitzom) prawo do pobierania dziesięcin ze wsi

⁶ J. Rafacz, *Ustrój wsi samorządnej małopolskiej w XVIII wieku*, Lublin 1922.

⁷ Początkowo planowano, aby księga sądowa klucza świniarskiego ukazała się jako część serii *Pomniki prawa polskiego* wydawanej przez Instytut Historii PAN. W ramach ksiąg sądowych wiejskich opublikowano bowiem aż osiem tomów w latach 1957–1971. Z powodów finansowych z czasem nastąpiło jednak zamknięcie serii. Pojawił się wówczas pomysł, aby materiały dotyczące klucza świniarskiego ukazały się we współpracy z „Rocznikiem Sądeckim”, co ostatecznie również nie nastąpiło. Sporządzony maszynopis został natomiast przekazany przez autora do zbiorów Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego UJ, zob.: S. Grodziski, *Z niedokończonych prac nad księgami sądowymi wiejskimi*, „Studia Iuridica Toruniensia”, T. 10: 2012, s. 75–81.

⁸ Szerzej na ten temat: J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012.

⁹ S. Grodziski, *Z niedokończonych prac...*, s. 78.

*Suinarouo*¹⁰. Dokument ten zatwierdził również kolejny biskup, Iwo Odrowąż. W 1225 roku nadanie zostało potwierdzone ostatecznie bullą papieża Honoriusza III, a w jego dokumencie miejscowość określono jako *Zwinarscuo*¹¹.

W połowie XIII wieku zaczął kształtować się natomiast coraz widoczniejszy podział Świniarska na dwie niezależne od siebie miejscowości. Utrzymał się on przez cały okres staropolski, aż do epoki rozbiorowej. Jedną z części wsi znajdowała się wówczas w rękach kanonika krakowskiego (od 1277 r. scholastyka) Wysza z Niegowici. Wraz z bratem komesem Dzierżykrajem należeli do możnego rodu, który niewątpliwie stanowił elitę ówczesnej Małopolski. Byli oni jednak ostatnimi męskimi przedstawicielami linii. Dzierżykraj posiadał jedynie córkę Bogusławę, która wzięła ślub z komesem Mironiegiem¹². Wysz rozwijał natomiast swoją karierę w strukturach kościelnych¹³. Pozostając w dobrych stosunkach z władzami kapituły zdecydował więc o przekazaniu posiadanego majątku w postaci Świniarska oraz Muszyny na własność biskupstwa krakowskiego¹⁴.

Zapisom testamentu Wysza sprzeciwiła się jego bratanica Bogusława. Korzystając z prawa bliższości postanowiła zakwestionować dokument,

¹⁰ Sprawa dokumentu Wincentego Kadłubka z 1214 r. do dziś jest przedmiotem dyskusji wśród mediewistów. Franciszek Piekosiński jako pierwszy wysuwał tezę, że dotyczy on miejscowości Świniary (pow. stopnicki). Podobną opinię wydał także Zbigniew Pęckowski. Jego zdaniem wspomniana wieś miała znajdować się jednak w okolicach Skaryszewa. Badaczem wskazującym, że w dokumencie może chodzić o Świniarsko był natomiast Stanisław Kuraś. Przypuszczenie to za zasadne uznali również Henryk Stamirski oraz Marek Barański. Obecnie niepodważalne wydaje się stwierdzenie, że zarówno dokument z 1214 r., jak i z 1225 r. dotyczą jednej miejscowości. Zostały bowiem wydane w sprawie tego samego nadania. Część badaczy nie wyklucza, że wymieniana w nich wieś może być tożsama ze Świniarskiem (pow. nowosądecki), zob.: M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 261–262; W. Bukowski, *Miechów – klasztor* [w:] SHGK, cz. 4, z. 2, red. F. Sikora, Kraków, 2009, s. 419; *Elementarz historyczny sądeczanina*, oprac. J. Bulzak, Ł. Połomski, S. Rękas, S. Wróblewski, Nowy Sącz 2020, s. 13.

¹¹ W. Bukowski, *Miechów – klasztor...*, s. 380.

¹² M. Barański, dz. cyt., s. 40–42.

¹³ Wysz z Niegowici był jednym z głównych dostojników kościelnych ówczesnej kapituły katedralnej. W znaczny sposób miał on przyczynić się do elekcji Pawła z Przemankowa rodu Półkociz na godność biskupa krakowskiego, zob.: J. Pietrzak, *Średniowiecze. Początki* [w:] *Muszyna – Plaveč. Odkrywamy zapomnianą historię i kulturę polsko-słowackiego pogranicza*, red. J. Ginter, A. Ginter, Muszyna 2019, s. 14.

¹⁴ J. Gawron, *Czarna legenda biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia*”, T. 71: 2016, s. 52.

a następnie wraz z mężem Mironiegiem wystąpić na drogę sądową przeciwko dostojnikom kościelnym¹⁵. Powstały spór prawny z ówczesnym biskupem krakowskim Pawłem z Przemankowa zakończył się zawarciem ugody w 1288 roku. Na jej mocy Świniarsko oraz Muszyna pozostały własnością kościelną. Jeszcze w tym samym roku porozumienie to zatwierdził również książę krakowski Leszek Czarny¹⁶. W wyniku tych wydarzeń doszło do przekształcenia Świniarska Dużego z majątku rycerskiego w dobra biskupie.

Druga część miejscowości, która w źródłach nazywana jest Świniarskiem Małym (a od połowy XVI wieku coraz częściej Małą Wsią), w XIII wieku znajdowała się w posiadaniu Bolesława Wstydliwego. W 1257 roku nadał on jednak osadę na własność swojej żonie, księżnej Kindze (Kunegundzie) Arpadównie¹⁷. W 1280 roku Kunegunda przekazała natomiast *Suynarsco paruum* oraz 27 innych okolicznych wsi jako część uposażenia fundowanego wówczas klasztoru klarysek w Starym Sączu. Nadanie to zostało potwierdzone przez papieża Marcina IV bullą z 1283 roku oraz Wacława II w 1292 roku. Warto dodać, że w dokumencie króla czeskiego wieś występuje pod nazwą *Minor Suinarzczy*¹⁸.

ŚWINIARSKO W EPOCE NOWOŻYTNEJ

W epoce nowożytnej zarówno Świniarsko, jak i Muszyna, wchodziły w skład dóbr biskupstwa krakowskiego. Posiadłości te były jednak znacznie oddalone od siebie. Dlatego też zarządzano nimi osobno i nie stanowiły nigdy zwartego majątku¹⁹. Samo Świniarsko z czasem uzyskało natomiast niezwykle istotną rolę strategiczną na całej ziemi sądeckiej. Położenie miejscowości

¹⁵ M. Barański, dz. cyt., s. 40.

¹⁶ A. Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbicia dzielnicowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia”, T. 74: 2019, s. 91.

¹⁷ W 1278 r. Kunegunda ogłosiła dokument, którego celem było zwolnienie kupców sądeckich od cła pobieranego w Opatowcu, Korczynie i Wojniczu. Został wydany w miejscowości *Syuner*. Badacze identyfikują wieś jako Świniarsko, które znajdowało się już wówczas w posiadaniu Kingi. W 1295 r. w biskupiej części wsi dokument kończący spór o wieś Dobranowice ogłosił natomiast Jan Muskata, zob.: J. Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza i kształtowanie się strefy podmiejskiej średniowiecznego miasta (XIII–XV w.)* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 58–59.

¹⁸ *Świniarsko* [w:] SGKP, T. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890, s. 704.

¹⁹ W. Bębynek, *Starostwo muszyńskie – własność biskupstwa krakowskiego*, Lwów 1914, s. 3.

wpłynęło na to, że stała się ona punktem centralnym klucza świniarskiego. (często nazywanego również włodarstwem sądeckim)²⁰.

Klucz świniarski powstał poprzez stopniowe nabywanie rozmaitych majątków na ziemi sądeckiej przez kolejnych biskupów krakowskich. Obejmował pojedyncze miejscowości rozrzucone po całym regionie. Trzon dóbr stanowiło natomiast kilka ulokowanych wzdłuż Dunajca wsi, które znajdowały się w bliskim sąsiedztwie Nowego Sącza. Były to: Świniarsko Duże, Bielowice, Kurów, Wola Kurowska oraz dwie zagrody w Podegrodziu²¹. Ponadto włodarstwu sądeckiemu podlegały również dwa majątki ulokowane w okolicy Ciężkowic: Kołkówka oraz Rzepiennik wraz z folwarkiem²².

Funkcjonujący w takim kształcie klucz świniarski stanowił jeden z mniej zamożnych oraz bardzo luźno związanych ze sobą majątków biskupstwa krakowskiego. Znaczne rozproszenie podlegających mu posiadłości musiało powodować bowiem wiele komplikacji natury logistycznej. Chcąc umożliwić sprawną administrację majątkiem konieczne było więc powołanie władzy lokalnej. W tym celu utworzono urząd włodarza sądeckiego, który zajmował się zarządzaniem całym kluczem²³.

Poza sprawami związanymi z nadzorem organizacyjnym do najważniejszych zadań włodarza sądeckiego należało również kontrolowanie poboru dziesięcin. Świniarsko będące centrum dóbr biskupich jednocześnie stało się bowiem miejscem gromadzenia należnych mu powinności z całego regionu.

²⁰ W nowożytności klucze stanowiły sposób zarządzania rozległymi latyfundiami należącymi do jednego właściciela. W połowie XVII w. posiadłości biskupstwa krakowskiego liczyły natomiast aż 12 miast oraz 260 wsi. W celu sprawnej organizacji znacznymi dobrami ziemskimi kilka najbliższych miejscowości grupowano w jeden większy majątek, który miał z założenia tworzyć zwartą jednostkę administracyjną, zob.: J. Muszyńska, dz. cyt., s. 25–26.

²¹ W XIV w. na własność biskupstwa krakowskiego przeszły Bielowice. Wieś została uzyskana przez Jana Radlica, który odkupił ją za 80 grzywien od Małgorzaty, wdowy po Dobku z Trzycieża. Transakcję poświadczył w 1381 r. starosta sądecki Krzesław z Chodowa. W XV w. biskupstwo krakowskie weszło natomiast w posiadanie Kurowa oraz Woli Kurowskiej. Miejscowości te należały do arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Śreniawity. W późniejszym czasie znalazły się natomiast w posiadaniu jego brata Piotra Kurowskiego, który dokonał ich sprzedaży. Wydarzenie to musiało mieć miejsce przed 1443 r., gdy Kurów i Wola Kurowska są już wymieniane jako dobra biskupie. W skład klucza świniarskiego wchodziły również dwie zagrody w Podegrodziu. Pozostała część wsi od 1280 r. stanowiła własność zakonu klarysek w Starym Sączu, zob.: S. Grodziski, *Włodarstwo sądeckie dóbr...*, s. 119–120; H. Stamiński, *Sądecyzna w roku 1629*, „Rocznik Sądecki”, T. 3: 1957, s. 108.

²² Kołkówka i Rzepiennik są znacznie oddalone od Świniarska i nie wspominają o nich miejscowa księga sądowa. Obie wsie pojawiają się natomiast w inwentarzach klucza świniarskiego, zob.: G. Olszewski, *Ziemia sądecka. Monografia historyczna administracji lokalnej*, Nowy Sącz 2014, s. 170; S. Płaza, *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w. XIII–XVIII*, „Rocznik Sądecki”, T. 9: 1968, s. 46–47.

²³ S. Grodziski, *Włodarstwo sądeckie dóbr...*, s. 117.

*Świniarsko i najbliższa
okolica na mapie historycz-
nej Sądectczyzny
w roku 1629.*
Źródło: Mapa historyczna
Sądectczyzny w r. 1629, oprac.
H. Stamirski, A. Barbacki,
Nowy Sącz 1957

Dziesięciny w naturze (w postaci zboża lub konopi) magazynowano we wsi, a następnie sprzedawano na pobliskim targu miejskim lub transportowano w dalszą drogę. Utworzenie w Świniarsku siedziby władarstwa sądeckiego niewątpliwie przyczyniło się do znacznego rozwoju miejscowości w epoce nowożytnej²⁴.

W 1618 roku dziesięcinę w wysokości osiem grzywien rocznie oddawał do Świniarska Sebastian Gładysz z Szymbarku, będący dzierżawcą folwarku w Juraszowej²⁵. Mieszkańcy klucza strzeszyckiego, który obejmował wsie: Jaworzna, Kamionka, Krosna, Kobylczyna, Sechna, Stańkowa Wola, Strzeszyce, Ujanowice, Żbikowice oraz Żmiąca przekazywali natomiast dziesięcinę snopową lub jej równowartość w pieniądzu o wysokości 120 złp. Podrzecze wraz z dworem w Świerkli było zobowiązane pozostawiać w Świniarsku 160 złp. W późniejszym okresie opłata ta została jednak podniesiona przez podczaszego krakowskiego Jerzego Jordana do 200 złp²⁶.

W 1644 roku fara w Podegrodziu przekazywała na rzecz biskupa największą dziesięcinę spośród wszystkich parafii sądeckich, a jej wymiar wynosił wówczas 1180 złp. W 1698 roku do Świniarska powinności oddawali mieszkańcy Szczereża. W Podegrodziu natomiast aż dwunastu kmieci było zobligowanych oddawać dziesięcinę na dwór biskupi. W 1747 roku powinności na rzecz władarza oddawano również z półtora łana roli

²⁴ Tamże, s. 121.

²⁵ J. Sygański, *Arendy klasztoru starosandeckiego w XVI i XVII wieku*, Lwów 1904, s. 48.

²⁶ Tamże, s. 72.

należącego początkowo do chłopów, a następnie przyłączonego do dworu w Podegrodziu²⁷. W 1750 roku ustalono natomiast, że do Świniarska będzie trafiać również dziesięcina z jedenastu okolicznych wsi królewskich²⁸.

Do Świniarska regularnie zwożono więc liczne dziesięciny w naturze, które pochodziły z całego regionu. W celu ich gromadzenia oraz przechowywania wybudowano obszerne stodoły oraz rozmaite zabudowania gospodarcze. W Świniarsku znajdował się również drewniany dwór biskupi, który stanowił jednocześnie siedzibę wójarza sądeckiego. Mimo swojej znacznej roli budynek ten nie znajdował się jednak w zadowalającym stanie. Dodatkowo był dość prymitywnie zbudowany oraz ubogo wyposażony. Nie stanowił także budowli o charakterze reprezentacyjnym. Intensywniej wykorzystywano go w celach gospodarczych. W zabudowaniach dworskich ulokowano bowiem wiejski browar wraz z gorzelnią²⁹.

Miejscowe dobra biskupie były znacznie oddalone od Krakowa i nie leżały na trasie regularnych podróży dostojników kościelnych. Można więc przypuszczać, że właściciele wsi nie interesowali się szczególnie stanem swojego dworu w Świniarsku. Kolejni wójarze sądecki woleli natomiast dzierżawić utrzymywany w zdecydowanie lepszej kondycji folwark w Podegrodziu. Stan dworu w Świniarsku w 1645 roku przedstawiano następująco:

Wyjeżdżając ze wsi do dworu, wrota wielkie z tarcic dobre, na czopie żelaznym, z obręczą i kuną [...]. Wchodząc w dwór po prawej stronie, jest więzienie stare z tarcic, przezwiskiem gąsior, z wrzeciędzem i skoblem. Od tego więzienia idąc, po prawej stronie dom wielki, w którym drzewo prawie wszystko zgniło, dachem podbity niedobrze [...]. W izbie ławy w koło ścian, okien sześć w ołów oprawnych starych, trzech szyb nie masz, piec dobry w tej izbie, podłoga z tarcic zła [...]. Z tej izby wyszedzszy, gorzelnia w sieni [...]³⁰.

W połowie XV wieku Świniarsko Duże obejmowało cztery łany chłopskie, dwie karczmy z rolami oraz młyn. Mieszkańcy wsi opłacali również dziesięcinę snopową. W 1513 roku powinności chłopów ze Świniarska zostały uregulowane przez biskupa krakowskiego Jana Konarskiego. Odtąd miejscowi włościanie byli zobowiązani do odrabiania pańszczyzny dwa razy w tygodniu, między dniem św. Trójcy (pierwsza niedziela po święcie

²⁷ Z.S. Chrzastowski, *O Podegrodziu w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, „Rocznik Sądecki”, T. 15/16: 1974–1977, s. 432.

²⁸ F. Leśniak, *W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej XVI–XVIII w. [w:] Podegrodzie i gmina podegrodzka. Zarys dziejów*, red. F. Kiryk, Kraków 2014, s. 200–201.

²⁹ S. Grodziski, *Wójarstwo sądeckie dóbr...*, s. 121.

³⁰ Cyt za: Tenże, *Z niedokończonych prac...*, s. 78–79.

Zesłania Ducha Świętego) a 29 września oraz raz w tygodniu od 29 września do dnia św. Trójcy. Unormowano wówczas także szereg innych powinności dotyczących mieszkańców Świniarska³¹.

W Małej Wsi znajdowało się wówczas sześć łąnów, folwark oraz zagroda. Kmiecie byli zobowiązani do opłacania dziesięciny snopowej w wysokości 6 grzywien³². W 1501 rokiem część miejscowego majątku ziemskiego została przekazana przez Barbarę Kostę na rzecz klasztoru franciszkanów w Krakowie, a nadanie to zatwierdził w kolejnym roku król Aleksander Jagiellończyk. Przed 1581 roku na własność konwentu przeszła pozostała część wsi wraz z lokalnym folwarkiem. W okresie tym franciszkanie z Krakowa uzyskali bowiem zwierzchnictwo nad klaryskami ze Starego Sącza. Mała Wieś stanowiła natomiast pierwsze uposażenie klasztoru, które zapewniło mu ekonomiczne podstawy bytowe³³.

W 1597 roku należący do konwentu folwark Mała Wieś składał się z zabudowań gospodarczych, ogrodu oraz stawu. Dobra te przynosiły 80fl. węg. przychodu rocznie, a także sześćdziesiąt kop żyta, 150 kop pszenicy, sześćdziesiąt kop jęczmienia, 21 kop owsa oraz osiem kop grochu, piętnaście kop gryki, dwadzieścia korcy prosa, dwanaście kop sera i dwanaście fasek masła. W ciągu roku pobierano również 120 kur, 24 świnie i siedemdziesiąt gęsi. Dodatkowo jego majątek stanowiły utrzymywane w folwarku biskupim w Świniarsku zwierzęta: pięć koni roboczych, pięć koni małych, 24 krowy cielne, dziesięć jałówek, jeden byk oraz osiem małych cielaków³⁴.

W XVI wieku Świniarsko Duże liczyło sześć i pół łąna (a więc trzynaście gospodarstw chłopskich) oraz dziewięć zagród z rolami. W 1680 roku zanotowano również dwa młyny – koła doroczne i siedem komór (z czego dwie z bydłem). W dalszym ciągu działał miejscowy folwark biskupi, a także karczma oraz browar. W Świniarsku Małym dobra chłopskie obejmowały natomiast półtora łąna roli³⁵.

Wielkość poszczególnych wsi ziemi sądeckiej pozwala nam ustalić również rejestr poborowy województwa krakowskiego z 1629 roku. Zgodnie z nim Świniarsko odprowadzało powinności w wysokości 32 zł 26 gr. Pozostałe miejscowości wóldarstwa sądeckiego płaciły natomiast: Kurów 28 zł, Wola Kurowska 18 zł 16 gr, Bielowice 10 zł 8 gr, a biskupia część

³¹ E. Danowska, *Sandecjania w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, T. 10: 2017, s. 70.

³² S. Inglot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku*, Lwów 1925, s. 86.

³³ E. Piwowarczyk, *Dotacje na rzecz krakowskich franciszkanów (1237–1400)*, „Rocznik Krakowski”, T. 79: 2013, s. 44–45.

³⁴ Tamże.

³⁵ S. Grodziski, *Z niedokończonych prac...*, s. 122.

Podegrodzia 1 zł 2 gr. Dodatkowo Mała Wieś, która należała wówczas do zakonu franciszkanów w Krakowie przekazywała 9 zł 6 gr³⁶.

Bogatej informacji dotyczących kondycji ekonomicznej klucza świniarskiego w epoce nowożytnej dostarczają również dwa inwentarze majątków biskupstwa krakowskiego, które sporządzono w XVII wieku. Pod względem gospodarczym wóldarstwo sądeckie oraz kres muszyński zaliczano do górskich kluczy ziemi sądeckiej. Ze względu na panujące na tym terenie warunki przyrodnicze, mieszkańcy trudnili się głównie hodowlą zwierząt oraz w mniejszym stopniu rolnictwem³⁷.

W 1645 roku folwark w Świniarsku obejmował 3,6 łana ziemi. Wieś ta zapewniała wówczas biskupstwu zbiory w wysokości: 170 kop żyta, 151 kop owsa, 136 kop pszenicy oraz 94 kopy jęczmienia. Poza czterema głównymi zbożami wysiewano również drobniejsze uprawy. Zaliczały się do nich groch, owies, tatarka, proso, len czy konopie. W 1668 roku areał miejscowego folwarku zmniejszył się do 2,1 łana. W okresie tym pozyskiwano z niego: 107 kop pszenicy, 94 kop jęczmienia, sześćdziesiąt kop żyta oraz trzydzieści kop owsa³⁸.

Zbiory czterech głównych zbóż folwarku w Świniarsku w latach 1645 i 1668 (w kopach)

Zboże	1645 r.	1668 r.	Zmiana
Żyto	170	60	-110
Jęczmień	94	94	-
Owies	151	30	-121
Pszenica	136	107	-29
Razem	551	291	-260

Źródło: J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012, s. 223, 226, 230, 233.

Główne zajęcie mieszkańców Świniarska stanowiła jednak hodowla zwierząt. Wśród nich najważniejsze były krowy dojne, jałowe oraz bydło młode. Dodatkowo istotne miejsce w gospodarce folwarku zajmował drób, który pełnił rolę codziennego posiłku spożywanego przez dwór oraz służbę. Do ptactwa w głównej mierze zaliczały się gęsi oraz kury, ale także bardziej egzotyczne kaczki i indyki³⁹.

³⁶ Zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Henryka Stamińskiego miejscowości ziemi sądeckiej można sklasyfikować na podstawie wpłaconego poboru na: wielkie (ponad 40 zł), duże (ponad 30 zł), średnie (ponad 20 zł), małe (ponad 10 zł) oraz małutkie (do 10 zł), zob.: H. Stamiński, dz. cyt., s. 102.

³⁷ J. Muszyńska, dz. cyt., s. 33–35.

³⁸ Tamże, s. 45, 223, 226, 230, 233.

³⁹ Tamże, s. 63.

W 1645 roku w Świniarsku hodowano 53 sztuki bydła rogatego, 24 sztuki nierogaczyny oraz 62 sztuki drobiu (w tym szesnaście kaczek i pięć indyków). W 1668 roku były to natomiast 34 sztuki bydła rogatego, siedemnaście sztuk nierogaczyny i 32 sztuki drobiu (w tym dwa indyki). Włodarstwo sądeckie ostatecznie nie mogło równać się z wieloma bogatszymi posiadłościami biskupstwa krakowskiego. Na tle innych dóbr majątek w Świniarsku odznaczał się jednak stosunkowo wysokimi wskaźnikami dotyczącymi zwierząt hodowanych na łanie folwarku⁴⁰.

Hodowla zwierząt folwarku w Świniarsku w latach 1645 i 1668

Zwierzęta	1645 r.	1668 r.	Zmiana
Bydło rogate	53	34	-19
Nierogaczyna	24	17	-7
Drób	62	32	-30

Źródło: J. Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012, s. 89.

Dużą rolę w gospodarce Świniarska odgrywał również szlak wodny na Dunajcu, który prowadził przez wieś⁴¹. Bliskość rzeki od czasów najdawniejszych niosła dla mieszkańców Świniarska wiele korzyści, jak i powodowała problemy. Sprzyjające ukształtowanie terenu niewątpliwie pozwoliło na stosunkowo wczesną lokację osady w tym rejonie. Znane są jednak liczne przekazy źródłowe dotyczące powodzi oraz dotkliwych zniszczeń dokonywanych przez żywioł. Jego ofiarą padł również jeden z młynów wiejskich, który został zniesiony przez wartki nurt rzeki przed 1668 rokiem⁴².

W samej wsi nie znajdowali się wówczas chłopi, którzy zajmowali się wyłącznie rybactwem. Po uzyskaniu specjalnej zgody od dworu mieszkańcy Świniarska mogli jednak organizować połów w rzece. Z przywileju tego oddawano na rzecz włodarza trzydzieści łososi rocznie. Dodatkowo we wsi znajdowała się również przeprawa przez Dunajec, którą prowadzono za pomocą łodzi. W połowie XVII wieku za możliwość jej organizacji przewoźnik Kasper przekazywał na dwór biskupi opłatę w wysokości dwunastu florenów⁴³. W 1647 roku biskup krakowski Piotr Gembicki uprawniał natomiast

⁴⁰ Tamże, s. 89.

⁴¹ Dunajec był wykorzystywany do spławu drewna oraz innych produktów już w XIII w. Rzeka ta stanowiła również połączenie Wisły z Dunajem, a więc najstarszą drogę rzeczną z północy na południe, zob. F. Kyrk, *Początki miasta [w:] Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. F. Kyrk, Warszawa–Kraków 1992, s. 94.

⁴² J. Muszyńska, dz. cyt., s. 265.

⁴³ Tamże, s. 148.

mieszkańców dóbr muszyńskich do prowadzenia podwołu oraz spławu rzeczno najdalej do Świniarska⁴⁴.

W nowożytności wieś posiadała również własny samorząd gromadzki. Świniarsko dysponowało także sądem, który miał kompetencje prowadzenia spraw względem wszystkich podlegających mu miejscowości⁴⁵. Toczono postępowania w znacznej mierze dotyczyły jednak mieszkańców Świniarska oraz Bielowic. Mimo ulokowania na przeciwległych brzegach Dunajca, wsie te były ze sobą mocno związane. Wspólnie organizowały zebrania gromadzkie oraz sądy. W mniejszym stopniu zajmowano się natomiast sprawami biskupiej części Podegrodzia. Mieszkańcy pozostałych miejscowości wóldarstwa sądeckiego, jak Kurów czy Wola Kurowska, występowali przed sądem niezwykle rzadko. Wynikało to ze znacznego oddalenia tych dóbr od dworu biskupiego, który stanowił centrum klucza⁴⁶.

W XVII wieku na czele lokalnego samorządu stał wójt, a jego wyboru dokonywały połączone gromady Świniarska oraz Bielowic⁴⁷. Nad uroczystą elekcją czuwał wóldarz sądecki, który działał w imieniu biskupa krakowskiego. Wójt był obierany czasowo, lecz mieszkańcy mieli możliwość wydłużenia jego kadencji. Struktury miejscowego sądu tworzyli przysiężni, określani mianem ławników. Tradycja nakazywała, aby było ich siedmiu: pięciu ze Świniarska oraz dwóch z Bielowic. W późniejszym okresie spośród nich zaczęto wyróżniać najbardziej doświadczonego, który otrzymał tytuł podwójczego⁴⁸.

⁴⁴ Podwól był powinnością wiążącą się z koniecznością dostarczenia przez chłopów środka transportu wraz z obsługą na rzecz dworu. Następnie za ich pośrednictwem organizowano przewóz ludzi lub surowców (głównie drewno i zboże), które spławiano drogą wodną na Dunajcu, zob.: S. Grodziski, *Wóldarstwo sądeckie dóbr...*, s. 121.

⁴⁵ Głównym źródłem wiedzy na temat jego działalności jest zachowana we fragmentach księga sądowa Świniarska. W znacznej mierze obejmuje ona zapisy z lat 1584–1678. Znajdują się w niej również pojedyncze akta z 1407 r. oraz 1782 r. Większość z zapisów dotyczy niespornych spraw związanych z obrotem nieruchomościami, a także kwestii spadkowych. Pojedyncze postępowania sporne pozwalają natomiast na zapoznanie się ze sposobem zawierania ugody między kmieciami. Dlatego też stanowi ona źródło badań dotyczących praw chłopów do ziemi, możliwości jej obrotu czy kształtu obowiązujących umów sprzedaży, zob.: S. Grodziski, *Wóldarstwo sądeckie dóbr...*, s. 117–118.

⁴⁶ Dodatkowo czasem notowano również wsie, które znajdowały się w najbliższym sąsiedztwie Świniarska, a nie stanowiły własności biskupstwa krakowskiego. Były to głównie Nieszkowa (Niskowa) oraz Szymanowice, zob.: tamże, s. 121.

⁴⁷ Do kompetencji zebrania gromadzkiego zaliczało się również określenie wartości gruntu chłopskiego, który miał zostać następnie odkupiony przez właściciela wsi, zob.: J. Rafacz, dz. cyt., s. 114–115.

⁴⁸ S. Grodziski, *Wóldarstwo sądeckie dóbr...*, s. 126.

Pod względem samorządności sąd wiejski Świniarska miał jednak znacznie ograniczone uprawnienia – odbywał się wyłącznie w obecności wóldarza sądeckiego lub jego urzędnika. Dodatkowo sąd zwoływano jedynie po wyrażeniu zgody przez zarządcę klucza. Ostateczne postanowienia podlegały natomiast konieczności uzyskania aprobaty ze strony wóldarza sądeckiego⁴⁹.

Sąd świniarski był najczęściej zwoływany w okresie Wielkiego Postu. Przypuszczalnie miał on więc duży związek z coroczną spowiedzią, którą odbywano przed świętami Wielkanocy. Okres ten stanowił bowiem jeden z najważniejszych momentów w życiu religijnym mieszkańców wsi⁵⁰. Udział w posiedzeniach sądu brała prawdopodobnie cała gromada. Mogły się one odbywać w zabudowaniach dworskich, gospodarstwie wójta, a nawet domach zwykłych kmieci⁵¹.

Chłopi wnosili swoje sprawy, wygłaszając je ustnie, w pozycji stojącej. Jednocześnie oświadczały, że występują świadomie oraz z własnej woli. Kobiety zobligowane były natomiast, aby stawiać się wraz z męskim opiekunem. Nie musiał być to członek rodziny, a jedynie osoba posiadająca odpowiednią opinię wśród członków gromady. Toczono postępowanie naturalnie mogło dotyczyć również wójta. Występował on wówczas jako strona, a jego miejsce na czele sądu przejmował podwójci. Zakończenie dochodzenia sądowego stanowił wyrok, który mógł nie zostać zaakceptowany przez strony. Powstała w ten sposób apelacja trafiała do wóldarza sądeckiego, a w kolejnej instancji do ekonoma dóbr. W szczególnych sytuacjach mogła ona dotrzeć również do biskupa krakowskiego⁵².

Bliskość Nowego Sącza sprawiała, że chłopi zamieszkujący wóldarstwo sądeckie posiadali dużą styczność z obywatelami miasta. Ich rodzinne koneksje potrafiły natomiast wykraczać poza najbliższą okolicę. Ponadto małżeństwa kobiet pochodzących ze Świniarska z mieszczanami nie należały w tym okresie do rzadkości⁵³. Po spełnieniu odpowiednich warunków na rzecz dworu wóldarze sądecy umożliwiali chłopom swobodne opuszczenie wsi oraz ich migrację do sąsiednich miejscowości⁵⁴.

Z czasem w Świniarsku nastały jednak tzw. *iniuriam temporum*, a więc 'złe czasy dla wsi'. Były one związane z okresem ciągłych epidemii, powodzi czy zbyt wysokich obciążeń podatkowych. W okresie tym znaczna część mieszkańców zmarła lub podjęła decyzję o dobrowolnym opuszczeniu

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ T. Wiślicz, *Zarobić na duszne zbawienie. Religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 36.

⁵¹ J. Rafacz, dz. cyt., s. 209.

⁵² S. Grodziski, *Wóldarstwo sądeckie dóbr...*, s. 127.

⁵³ F. Leśniak, *Mieszkańcy [w:] Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. F. Kiryk, Warszawa-Kraków 1992, s. 401.

⁵⁴ S. Grodziski, *Wóldarstwo sądeckie dóbr...*, s. 128–129.

Fragment austriackiego planu Świniarska z końca XVIII wieku. Widoczne gospodarstwa wiejskie oraz biskupie zabudowania dworskie.

Źródło: ANKr. sygn. 29/427/120, Domena Stary Sącz. Plan [...] des Dominii Świnia[rsko]. Plan dominium Świniarsko, bns.

zamieszkanych gospodarstw. Świniarsko wówczas widocznie opustoszało, a w całej miejscowości miało pozostać jedynie kilku włościan. W sytuacji tej zanikło prawo zakupne. Dwór biskupi uzyskał natomiast całkowitą wolność dysponowania wszelkimi nieruchomościami, które zostały porzucone przez dotychczasowych posiadaczy⁵⁵.

Jednym z najważniejszych skutków postępującego wyludnienia Świniarska był całkowity zanik funkcjonowania miejscowego samorządu chłopskiego. Wraz z opustoszeniem wsi zabrakło bowiem włościan skłonnych dobrowolnie wykonywać obowiązki związane z działalnością samorządu. W okresie tym wszelkie sprawy wsi załatwiał więc bezpośrednio dwór biskupi. Jednocześnie

dążono do reaktywacji lokalnych władz gromadzkich, które pozwalały na sprawniejsze zarządzanie życiem wiejskim⁵⁶.

Położenie miejscowości przy istotnym szlaku komunikacyjnym ziemi sądeckiej było niewątpliwie dużym asumptem do rozwoju. Równocześnie, ulokowanie przy ważnej drodze, a także w najbliższej okolicy miasta, stanowiło znaczne zagrożenie dla mieszkańców. Do trudnej sytuacji mieszkańców Świniarska przyczyniły się również liczne szkody wyrządzone przez rozmaite wojska, które regularnie przemieszczały się przez wieś.

W 1649 roku stacjonowanie w Nowym Sączu rozpoczęły wojska starosty grodowego Konstantego Lubomirskiego. Podczas pobytu w regionie jego oddziały niepokoiły zarówno mieszkańców miasta, jak i gospodarzy z okolicznych wsi. W wyniku aktywności oddziału, miejscowości klucza

⁵⁵ W Świniarsku obowiązywało wówczas prawo zakupne, które pozwalało chłopom na dysponowanie posiadaną ziemią. Za zgodą dworu biskupiego mogła zostać ona zamieniona, oddana w zastaw, sprzedana czy przekazana potomstwu. Po opustoszeniu wsi dobra te przechodziły natomiast do dyspozycji właściciela wsi, zob.: J. Rafacz, dz. cyt., s. 376–378.

⁵⁶ Tamże.

świniarskiego poniosły wówczas łączne straty pieniężne w wysokości 1787 zł oraz straty w żywności o równowartości 722 zł. Wydarzenia te były źródłem licznych skarg wnoszonych przez lokalną ludność do władz miasta⁵⁷. W 1703 roku, natomiast, oddział jazdy dowodzony przez podkomorzego halickiego dokonał w całym wódatarstwie sądeckim szkód liczonych na kwotę 377 zł 11 gr⁵⁸.

Wraz ze stopniowym słabnięciem Rzeczypospolitej następował również schyłek znaczenia Świniarska oraz proces rozpadu miejscowych dóbr biskupstwa krakowskiego. Już w 1770 roku władza austriacka przejęła faktyczną kontrolę nad ziemią sądecką. Coraz trudniejszą sytuację upadającej Rzeczypospolitej wykorzystwała cesarzowa Maria Teresa. Wyszukując historyczne pretensje do południowych ziem Polski podjęła decyzję o bezprawnym włączeniu ich w granice swojego państwa⁵⁹. W 1772 roku dokonano natomiast aneksji posiadłości biskupstwa krakowskiego ulokowanych na prawym brzegu Wisły. Konfiskacie uległy wówczas posiadłości klucza świniarskiego, którego ostatnim włodarzem z nadania dostojników kościelnych był Idzi Fihauser⁶⁰.

ZAKOŃCZENIE

W okresie przedrozbiorowym Świniarsko przeszło proces istotnych przemian własnościowych oraz administracyjnych. Już w XIII wieku miało miejsce wyodrębnienie się dwóch niezależnych osad, a podział ten przetrwał do okresu rozbiorów. Po przejęciu Świniarska Dużego na własność biskupstwa krakowskiego zaobserwować można wzrost znaczenia miejscowości w całym regionie sądeckim. O ugruntowaniu ważnej pozycji administracyjnej i gospodarczej świadczy ustanowienie wsi jako centrum biskupiego zarządu lokalnego oraz miejsca gromadzenia należnych mu dziesięcin. Świniarsko Małe (Mała Wieś) zajmowało natomiast istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarki klasztoru starosądeckich klarysek, a następnie krakowskich franciszek.

⁵⁷ J. Sygański, *Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynastji Wazów do pierwszego rozbioru Polski*. T. 1, *Obraz dziejów wewnętrznych miasta*, Lwów 1901, s. 76.

⁵⁸ P. Wierzbicki, *Obraz szkód poczynionych w powiecie sądeckim przez wojska Rzeczypospolitej i chorągwie prywatne w latach 1702–1703 – wypisy z akt grodzkich sądeckich*, „Almanach Sądecki” 2003, nr 3 (44), s. 18.

⁵⁹ A. Wasiak, *Nowy Sącz wobec Konfederacji Barskiej* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, s. 724–725.

⁶⁰ W latach 1758–1772 Idzi Fihauser w imieniu biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka pełnił jednocześnie funkcję włodarza klucza świniarskiego, jak i starosty dóbr muszyńskich, zob.: H. Stamiński, *Muszyna i jej starostowie do roku 1781*, „Rocznik Sądecki”, T. 12: 1971, s. 61; W. Kmietowicz, *Ostatni starosta na Muszynie*, „Almanach Muszyny”, T. 10: 2000, s. 99–103.

Badania nad historią Świniarska w epoce staropolskiej pozwalają na uwypuklenie jak w mikroskali odbijały się szersze procesy społeczne, gospodarcze oraz religijne. Umożliwiają one również rekonstrukcję lokalnych przejawów zjawisk ogólnonarodowych oraz przemian społeczności wiejskich w dawnej Rzeczypospolitej. Sama historia Świniarska w okresie przedrozbiorowym nadal pozostaje jednak otwartym polem badawczym, które jest warte dalszej eksploracji przez osoby zainteresowane mikrohistorią. Zagadnienia te niewątpliwie wzbogacają również wiedzę o przeszłości ziemi sądeckiej oraz sposobie zarządzania rozległymi majątkami kościelnymi.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANKr.]

sygn. 29/427/120, *Domena Stary Sącz. Plan [...] des Domini Świniarsko. Plan dominium Świniarsko*

ŹRÓDŁA

Mapa historyczna Sądeczyny w r. 1629, oprac. nauk. Henryk Stamirski; oprac. graf. Antoni Barbacki, Nowy Sącz, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Nowym Sączu, 1957.

Krzysztof Tunia, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego st. 1 w Świniarsku. Pozyskano z https://zabytek.pl/pl/obiekty/slady-osadniczy-441139/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_A_12_EA.265082/1 (dostęp 20.12.2024).

GUS, Bank Danych Lokalnych – miejscowość statystyczna Świniarsko. Pozyskano z <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/teryt/tablica> (dostęp 27.06.2025).

AKTY PRAWNE

Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz. U. z 2019 r., poz. 2360)

OPRACOWANIA

Marek Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1992.

Władysław Bębynek, *Starostwo muszyńskie – własność biskupstwa krakowskiego*, Lwów, nakładem autora, 1914.

- Waldemar Bukowski, *Miechów – klasztor* [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, Cz. 4, z. 2, oprac. Waldemar Bukowski, Jacek Laberschek, Andrzej Marzec, Marian Wolski, Maciej Zdanek, Kraków, Societas Vistulana, 2009, s. 340–421.
- Wojciech Chmura, *Łyżką do średniowiecza*, „Dziennik Polski” 2005, nr 274 (24 XI), dod. „Dziennik Polski Nowosądecki”, s. 3.
- Zofia i Stanisław Chrzastowscy, *O Podegrodziu w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, „Rocznik Sądecki”, T. 15/16: 1974–1977, s. 423–441.
- Ewa Danowska, *Sandeczana w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, T. 10: 2017, s. 70–79.
- Elementarz historyczny sądeczanina*, oprac. Jakub Bulzak, Łukasz Połomski, Sylwester Rękas, Sławomir Wróblewski, Nowy Sącz, Fundacja Sądecka, 2020.
- Jan Gawron, *Czarna legenda biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia”, T. 71: 2016, s. 25–64.
- Stanisław Grodziski, *Włodarstwo sądeckie dóbr biskupich krakowskich i jego księga sądowa*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, T. 5: 2000, s. 117–129.
- Stanisław Grodziski, *Z niedokończonych prac nad księgami sądowymi wiejskimi*, „Studia Iuridica Toruniensia”, T. 10: 2012, s. 75–81.
- Stefan Inglot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku. Próba odtworzenia zaginionej części Liber Beneficiorum Długosza*, Lwów, skł. gł. Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej, 1925.
- Jan Karłowicz, *Imiona własne polskich miejsc i ludzi od zatrudnień*, „Pamiętnik Fizyograficzny”, T. 6: 1886, s. 49–79.
- Feliks Kiryk, *Początki miasta* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. Feliks Kiryk, Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 85–96.
- Witt Kmiotowicz, *Ostatni starosta na Muszynie*, „Almanach Muszyny”, T. 10: 2000, s. 98–104.
- Franciszek Leśniak, *Mieszkańcy* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. Feliks Kiryk, Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 393–410.
- Franciszek Leśniak, *W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej XVI–XVIII w.* [w:] *Podegrodzie i gmina podegrodzka. Zarys dziejów*, red. F. Kiryk, Kraków, Wydawnictwo Antykwa, 2014, s. 135–211.
- Krzysztof Moskal, *Grody i zamki nad Dunajcem i Popradem*, Nowy Sącz, Wydawnictwo Koliber, 2011.
- Jadwiga Muszyńska, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2012.
- Grzegorz Olszewski, *Ziemia sądecka. Monografia historyczna administracji lokalnej*, Nowy Sącz, Powiat Nowosądecki, Stary Sącz, Powiatowy Młodzieżowy Dom Kultury, 2014.
- Janusz Pietrzak, *Średniowiecze. Początki* [w:] *Muszyna–Plaveč. Odkrywamy zapomnianą historię i kulturę polsko-słowackiego pogranicza*, red. Judyta Ginter, Artur Ginter, Muszyna, Miasto i Gmina Uzdrowiskowa Muszyna, 2019, s. 11–20.

- Elżbieta Piwowarczyk, *Donacje na rzecz krakowskich franciszkanów (1237–1400)*, „Rocznik Krakowski”, T. 79: 2013, s. 35–58.
- Stanisław Płaza, *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w. XIII–XVIII*, „Rocznik Sądecki”, T. 9: 1968, s. 7–147.
- Józef Rafacz, *Ustrój wsi samorządnej małopolskiej w XVIII wieku*, Lublin, Uniwersytet Lubelski, 1922.
- Jerzy Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza i kształtowanie się strefy podmiejskiej średniowiecznego miasta (XIII–XV w.)* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. Feliks Kiryk, Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 53–84.
- Henryk Stamirski, *Muszyna i jej starostowie do roku 1781*, „Rocznik Sądecki”, T. 12: 1971, s. 5–78.
- Henryk Stamirski, *Sądeczyzna w roku 1629*, „Rocznik Sądecki”, T. 3: 1957, s. 89–158.
- Jan Sygański, *Arendy klasztoru starosandeckiego w XVI i XVII wieku*, Lwów, nakładem autora, 1904.
- Jan Sygański, *Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynastii Wazów do pierwszego rozbioru Polski*, T. 1, *Obraz dziejów wewnętrznych miasta*, Lwów, nakładem autora, 1901.
- Świniarsko [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. 11, red. Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa, nakładem Władysława Walewskiego, 1890, s. 704.
- Agnieszka Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia”, T. 74: 2019, s. 75–95.
- Andrzej Wasiak, *Nowy Sącz wobec Konfederacji Barskiej* [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, T. 1, red. Feliks Kiryk, Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 715–729.
- Piotr Wierzbicki, *Obraz szkód poczynionych w powiecie sądeckim przez wojska Rzeczypospolitej i chorągwie prywatne w latach 1702–1703. Wypisy z akt grodzkich sądeckich*, „Almanach Sądecki” 2003, nr 3 (44) s. 11–22.
- Tomasz Wiślicz, *Zarobić na duszne zbawienie. Religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku*, Warszawa, Wydawnictwo Neriton, 2001.
- Sławomir Wróblewski, *Rycerstwo ziemi sądeckiej w średniowieczu*, Kraków, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Niskowa, Fundacja Sądecka, 2016.